

WOJCIECH KALISZEWSKI Jerzy Snopek:
Fába vésve Géza Szócs: poezje
 Studio Emka, 2013.

Szócs Géza olyan költő, aki szinte minden versével szokatlan módon mehökkenti az olvasót. Szavaival, mondatai felépítésével, verssorai szerkezetével, a versszakok elrendezésével a képzelet legmeredekebb csúcsaira kapaszkodik, hogy onnan, egyenesen a kék égbolt alól, váratlanul a leghétköznapibb és legkijózanítóbb valóságba ragadt völgyekbe ereszkedjék alá. És minden ilyen ugrás előzetes figyelmeztetés nélkül, kirobbanó spontaneitással, ugyanakkor elbűvölő könnyedséggel és gördülékenyen megy végbe. Metaforái ösvények vagy – másképpen – az ösvények azok, amelyek metaforák segítségével vezetnek el az emberi sors bonyolult rejtélyeihez. Mert Szócsöt a költészet és a történelem egyaránt próbára tette. Paradox módon azt is mondhatjuk, hogy oszthatatlanul van jelen és oszlik meg e két elrendezés és két idő között. Elmerül a kezdet és vég nélküli időben, kötődik annak megbonthatatlan egységéhez, ugyanakkor jól látható az eseménytől eseményig rohanó időben is. És Szócs itt a történelemnek, pontosabban a történelem drámájának költője. Mert van a verseiben dialógusokhoz kötődő hallgatás-örvény, van epikai emelkedettség, és megtalálható bennük a lírai utalás érzékeny könnyedsége is. Semmi sincs itt kizárva, legfeljebb közeledik és távolodik, mint egy forgószínpadon zajló előadás, amelyben Szócs központi – egyesítő és ellentéteket szító – helyet foglal el.

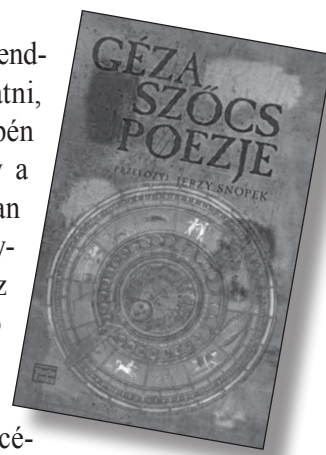
Szócs olyan valaki, aki bízott a szavak erejében. Az írás szükséglete – a költői kifejezés kényszere – nagyon korán felébredhetett benne, első kis verskötetete ugyanis huszonnégy éves korában, 1975-ben jelent meg. Magyarul írt, a kötetet Bukarestben adták ki, ami önmagában is a drámaian alakult történelemre utalt. Szócs erdélyi magyar, s így kezdettől fogva együtt élt benne a szavak, fogalmak és tapasztalatok éhsége és túlzott bősége. Mint mindenki, aki politikai elnyomás és megszorítás keretei közt kénytelen élni. Vele született érzékenysége fogva ideális mértékekkel mérte a valóságot. A Ceaușescu-rezsim romániai valósága ezeket a mértékeket a tiltott fogalmak listájára helyezte. Szócs tehát saját akaratóból lett a lojális állampolgárok közül kiátkozott és kizárt személy. Ám elsősorban önmagából kellett kiirtania a határokat és sorompókat, saját félelmével és csüggedésével kellett időről időre harcot vívnia. Mert a

külső felosztások és politikai rendszerek végét nem lehetett látni, és akkor, a 70-es évek közepén senki sem gondolhatta, hogy a totális rendszerek bukása olyan közel van már. Szócs a reménytelen ellenzékiek klánjához tartozott, az ő számukra első helyen – célkitűzésként – a megingathatatlan erkölcsi alapelvek álltak, a gyakorlati célok pedig háttérbe szorultak. Idővel aztán az utópiák kezdték elfoglalni a reáliák helyét, rombolva a kommunista rendszerek homlokzatait. Az alapelvek – mint a savak – kezdték szétmarni a totalitárius héjakat és páncélokot. Szócs ráadásul mintegy duplán is gyanús helyzetben volt – egy idegen ország nemzeti kisebbségéhez tartozott, Nagy-Magyarország terében mozgott, és antikommunizmusát a román állammal szemben tanúsított illojalisitás bűnének tartották. A hatalom szemében ezért különösen veszélyes és gyanús személlyé vált. Végül aztán maga a politika „jött el” Szócsához, az kereste inkább a költőt, mintsem fordítva. Szócs elsősorban az érzelmek nem hallható vibrálására különösen érzékeny költő volt:

*és hallgatom, hogyan beszél
 egy elsüllyedt szigetről benned
 vékony hangján egy hajdani városlakó*

*és ez a hang tele van rettenettel
 és ezért alig hallható*

Szócs olyan, mint a legérzékenyebb szeizmográf. Olyan jeleket fog fel, amelyekre senki sem számít, amelyeket senki sem sejt, és lírai szempontból rendkívül tisztességes verseket hoz létre belőlük. Ez azt jelenti, hogy a versek legmélyebb rétegükben nem üresek, nem akarják az olvasó tetszését pusztán találó külsőségekkel elnyerni, hanem azt érintik, ami a mindannyiunk által ajándékba kapott életszikrát alkotja. Mindnyájunkban van ilyen sziget, amely a közösségi emlékezetben megőrzött Atlantiszra emlékeztet, valamire, ami elveszett, de mégis jelen van, amit nem felejtettünk el. Ezek a rejtett és elsüllyedt szigeteken keresztül vezet az út, amely egyesíti, összekapcsolja mindazt, ami szétszóródott, szétaprózódott. Szócs határozottan centripetális költő, aki összefog, aki az egyesülés világról beszél. Mindez

együttal rég elfeledett nyomok feltárását is jelenti. A költőnek, ebből a perspektívából nézve, igen fontos küldetése van – hiszen eltüntetett nyomot kell megtalálnia és értelmeznie. Ennek az útnak a leírása poétikai módon átalakított, metaforikus leírás, amely a költői eszközök segítségével lerövidül arra, ami a legfontosabb. Amikor ezt mondja: „s hallgatom, hogy nővik be a fák / a földgömb túlsó oldalát”, az érzékek egyik szintjéről egy másik szintre emeli benyomását, kitágítva a megismerés lehetőségeinek mértékét. Ebben az áthelyezésben benne rejlik az egész teremtetett, létező, alsó és felső rétegekben lakozó, az elemek erejében és a végtelenre emlékeztető végeességben jelen lévő világ képe. Ez a világ sok elemből tevődik össze, gazdag, nyitott, és megismerésre vár. Szöcs hőse erre a kihívásra válaszol, amikor képzelete erejével felfegyverkezve ebbe a bonyolult struktúrába merészkedik. Ugyan mire mennek ilyen lelki érzékenységgel szemben a rendőri tiltások és üldözések? Mai szemmel nézve már valóban groteszk karikatúrára emlékeztetnek. Csakhogy azt a perspektívát előbb meg kellett szerezni. Szöcsnek át kellett mennie a világnak azon a „pincemélyi”, fénytől megfosztott térségén. Meg kellett tapasztalnia a saját magában lévő és az ellene megnyilvánuló gyűlöletet, hogy aztán elválaszthassa azt attól, ami lehetővé teszi, hogy az ember a saját lábára álljon.

*Valaki kertemben járt az éjjel
s rám hagyta szárnyait s az ásót
zápor mossa a föld alatt
az eldőlt s lebontott kilátót.*

A rend szándékos felcserélésének legalább két magyarázata van. Az első az, hogy a költő megpróbálja átlépni a felszíni világ és a felszín alatti világ között húzódó határt. A mélybe merülés jó lecke, alázatra tanít a sors meglepő és előre nem látható ítéleteivel szemben, megváltoztat és megerősít. A hős lelkileg és mentálisan megváltozva emelkedik a felszínre. A másik magyarázatnak azonban keserű történelmi tapasztalatra utaló íze van. Ez már nem katabázis, hanem aritmia, a személyi szabadság súlyos megsértése, amely a nemlét mélységébe próbálja taszítani áldozatát. Szöcs megjárta a román belbiztonsági szolgálat börtöneit. Nem kell elmagyaráznunk, hogy mi volt a Securitate. Szöcs átverekedte, átásta magát ezen a sötétségen. A költészetben kivételes éleslátást felszabadító energiával tért onnan vissza. Szöcs a kö-

vetkező metaforával leplezi le a természeti képet: „A hó az eső álruhája / de meglátja tükrében magát”.

A szerény kétsoros versbe belefért a valóság egész, érzékeinket megtévesztő változékonysága, az, hogy érzékeink nem képesek végérvényesen felismerni bizonyos jeleket más jelek által. A megszerzett tapasztalat igen értékes. A világ képéhez közelítő szem és fül most már hibátlanul felismeri az álarcot. Ez a képesség ráadásul a túlzott komolyság fűzőjéből is kiszabadítja a költőt. Mindaz ugyanis, ami nagy, nem feltétlenül olyan nagy, ami pedig szánalmasan kicsi, arról váratlanul kiderülhet, hogy fontos és jelentős. Nem annyira egyetlen külső világ vesz bennünket körül, mint inkább annak változatai. Ezek tűnnek át egymásba, rakódnak egymásra, megteremtve a valóság összes elemének demokratikus egyensúlyát. Ugyanakkor, ha ezeknek a kapcsolódásoknak csak egyetlen legkisebb láncszemét is megmozdítjuk, kibillentjük ritmusából, mindent elsöprő lavinát indítunk el. Ez néha teljesen groteszk alakot ölt. Szöcs nagyszerűen eljátszadzik vele. Ez történik a *Egy januári délelőttön* című versben is, amely az abszurd, ugyanakkor veszélyes kommunista-totalitárius idők valóságáról nyújt képet.

*Bizonytalanul szegődtem volna nyomodba;
nem akartalak volna
megszólítani, és tulajdonképpen követni sem: pusztán
csak gyönyörködni öntudatlan eleganciádban.
Lépteimet egy kevéssé
ismert titkosszolgálat ügynöke követte volna.
Az ügynököt pedig
egy másik szervezet nyomozója.*

Az egész vers a megfigyelés, szemmel tartás motívuma köré épül. Mindenkit megfigyelnek, a biztonsági szolgálat funkcionáriusát is. Az ügynökök nemcsak a polgárok után szaglászhatnak, egymást is megfigyelés alatt tartják. Az utcákon, tereken titkosügynökök és besúgók köröznek. A valóság kísérteties formává terebélyesedik, amely eluralja az egész valóságot, és abszurd színházra emlékeztet. Szöcs az imitálás ilyen gombrowiczi halmozásával tette ártalmatlanná a kommunista elnyomó hatalmat, változtatta értelmetlen gesztusok rendszerévé, a fenyegetés paródiájává, káosszá, amely végül önmagát is megsemmisíti. Az ott és akkor élő költő számára az ilyen játékot lehetővé tevő költészet menedéket, oltalmat jelentett. Távolságot kellett tartani a valóságtól. E nélkül az

ember megadta magát a félelemnek, és beletörődött a megsemmisülésbe. Szócs nem hagyta magát megsemmisíteni. Költői elképzeléseivel folyton meglepődést és csodálkozást váltott ki. A meglepetés egyébként ma sem marad el, amikor pedig más perspektívából olvassuk verseit. Szócs költészete ugyanis valóban független, mert ő szabadnak érezte magát, és az is volt. Ez mentette meg egyfelől attól, hogy teljesen elmerüljön a totalitárius rendszer sivárságában, másfelől megmentette a gyűlölködéstől, amely végül mindig a gyűlölet keltőjére üt vissza. Szócs kétségtelenül politikai költő volt, és az ma is. A verseiben bemutatott világ a legkülönbélebb módokon kapcsolódik az aktuális eseményekhez. Költészete bizonyos mértékig kommentálja és kiegészíti a politikai eseményeket. Ám – s ez benne a művészet – nem válik tőlük függővé.

A groteszk hangvétel azonban csak fogás és konceptuális eszköz, amely eredményes lehet ugyan, de nem elégséges. Szócs költészetének másik szárnya a líraiság. Mégpedig a fontosabb, a „teherhordozó” szárnya. Ennek a líraiságnak köszönhető, hogy Szócs versei az emberről szóló megindító elbeszéléssé rendeződnek, olyan tisztán csengő beszéddé, amelyet egykor méltán neveztek a „szív szavának”, és a líraiságnak köszönhető az is, hogy a mindennapok megszokásai fölé emelkednek. Ez a líraiság a költő hatalmas belső érzékenységből épül fel, amely itt a világ, az emberek és a helyzetek beható és pontos ismeretével társul. Az igazi líraiság ezenfelül olyan adomány, amely közvetlenül összekapcsolódik a szerelemmel / szeretettel, azzal az erővel, amely az ember bensőjéből árad, és átfogja az ember egész külső világát. És éppen ennek az erőnek az energiája folytán vesz részt a líra a világ átalakításának véget nem érő folyamatában. Ez a folyamat pedig talányos, és földi perspektívánkból nem is tudjuk világosan megfogalmazni azt a célt, amely felé minden létező törekszik: „Oly furcsa lény az ember! / Mig haláltáncát lejt, / életét mint egy táskát / leejti, elfelejti.”

A múltékonyság és ideiglenesség érzése köti össze Szócs verseit a költészet történetében oly jelentős nyomot hagyó metafizikus felfedezések és reflexiók horizontjával. A könnyed, szinte már dallamosan tréfás stílus álarca alatt – „Postafiók az ember / levél benne a lélek” – Szócsnél drámaian bonyolult kérdések rejlenek. Az egyik, úgy vélem, különösen gyakran ismétlődik: milyen határok léteznek az emberek közti valóságos viszonyokban? A kérdés a szívek

közös hangjára és ritmusára vonatkozik, vagyis éppen a szerelem lírai forrásának lényegére tapint rá. Minden válaszul elhangzó szó egy másik ember jelenlétére utal, és reményt kelt. A történelemben is megnyilatkozik a metafizika. Szócs életrajza bővelkedik sötét, reményvesztett pillanatokban. Ült a hatalom börtönében elzárva, elszigetelve a világtól. Azért sikerült ezeket az akadályokat legyőznie, mert azokon túl, a börtön világán túl létezett egy másik világ. Szócsnek mindig volt valamilyen célja, mindig látott maga előtt távolabbi horizontokat. Egyetlen forma sem végső és befejezett forma – mondogatta. Gondolom, ezért sikerült épségben kijutnia különféle szorongatott helyzetekből. Képes volt ugyanis észrevenni bizonyos rejtett jeleket, megfejteni mélyen a világ felszíne alatt rejtőzködő tartalmakat. A valóságnak az ő szemében sokdimenziós alakja volt és van. A lényeg, hogy az ember megértse ezt, és be akarja fogadni ezt a roppant gazdagságot.

*Egyszer majd te is belekóstolsz
a borban úszó mélyebb borba
(...)*

*és beleolvadsz, velem együtt
a végtelen nagy programokba.*

Ennek, a motívumaiban az epikuroszai vigasztalás formulájához közelítő, *Vers a végtelen programokról* című költeménynek az üzenete kétségkívül fontos kulcsként szolgál Szócs költői világához. Mintegy megkoronázza a költő azon meggyőződését, hogy a létezés megszakíthatatlan, s ezért elpusztíthatatlan, bár különféle formákat ölthet, és különféle programokban testesülhet meg. Ez a magatartás kétségkívül előnyt jelent azokkal szemben, akik úgy vélik, hogy ők a történelmi rend egyetlen és végső törvényhozói. Ebben az ütközetben természetesen Szócsnek volt elvitathatatlanul igaza. Kiegészíthetjük ezt azzal – jóllehet némiképp formális kiegészítés lesz –, hogy a fenti állítást alátámasztották az évek során Szócsnek juttatott irodalmi díjak is. A díj persze mindig valamiféle olvasói kompromisszumnak, a kritériumokhoz való igazodásnak tekinthető, olyasvalaminek, ami a költészet lelkéhez képest külső és rendkívül viszonylagos, megegyezésen alapuló dolog. Ugyanakkor a díjak az olvasói érdeklődés bizonyítékául szolgáltak és szolgálnak, ez pedig azt jelenti, hogy a költő szava nem olvadt fel az időben. Szócsöt számtalan díjjal tüntették ki, elég megemlíteni ezek közül az

1986-os Graves-díjat és a Bécsi Európai Akadémia nagydíját, amelyet 2009-ben nyert el. A díjakkal köszönetet lehet mondani az írónak alkotói és emberi erőfeszítése miatt. A legnagyobb kitüntetés azonban mégiscsak az, ha olvassák a műveit.

Szócs Géza költő, erdélyi magyar ellenzéki és antikommunista, végül pedig olyasvalaki, aki a magyar kultúrát egy új politikai valóság felé vezette, eddig nem volt igazán ismert Lengyelországban. Ezen a helyzeten változtathat most a Jerzy Snopek válogatásában és fordításában megjelent verseskötete. Ez a – tökéletes műfordítói interpretálásban olvasható – könyv olyan költő felhívásának tekinthető, aki megmozgatja az olvasó képzeletét, a nyelvi lehetőségek gazdag forrásait tárja fel előtte, és nem leplezi, hogy továbbra is hajtja a világ megismerésének éhe. Szócs sosem elégszik meg a szó egyetlen jelentésével. Sokféle, gyakran meghökkentő kontextusokban látja és hallja, örömmel tölti el a jelentések és hangok áradatában érezhető lüktetés. Nála a szó olyan – ha már hasonlatot keresünk –, mint a szimfónia szerkezetében felolvadó hangjegy. Szócs versei olyan rob-

banások, amelyek rombolni is, de építeni is képesek a világ formáit. Ezért függetlenek, szabadok és alkotó módon telítettek. Szócs képes előhívni ezeket a formákat, olyan költő, aki nem hagyja veszni a lehetőségeket:

alszik a vízesés a vízben

alszik a kés a vízesésben

alszik a szívben a vérnyomás

és cseppkő varr neked főkött

cseppkői közt olvashatod

a múlt s az eljövő időt.

Szócs hisz a költészet látnoki erejében, abban, hogy képes feltárni világunk jövőbeni horizontjait. A költészetnek mindig ez volt a célja, ezt szolgálta. Megegyezést hozó ének volt, de – ha kellett – figyelmeztető és intő jel. A szeretet és a harag hangjai egyazon ritmusra remegnek a szóban, a beszédben. Szócs Géza beszédében. **Fordította: Szenyán Erzsébet**

Catalogus rerum Szentkuthy Miklós:
Varázskert
Hamvas Intézet, 2012.

„Érzelmeknek, történelmi képeknek a kamaszkorból felidézett egymásutánisága, mint szellem a palackból tör elő, de távolról sem unalmas, mert igazi »catalogus rerum« Szentkuthy stílusában” – írja Tompa Mária az új, a Hamvas Intézetnél 2001 óta immár az ötödikként megjelent Szentkuthy-kötet bevezetőjében, a *Varázskert*ben. A 2012-ben kiadott, 274 oldalas, Molnár Márton szerkesztette, puritán, sőt kissé fantáziátlan külsejű, tanulmányokat, esszéket, valamint szabadegyetemi és rádiós előadásokat tartalmazó kötet mintegy harmincegy szövegtörzset az 1930 és 1988 közötti időben keletkezett. A Szentkuthy halálának 25. évfordulójára megjelentetett könyv több szempontból is kuriózumnak számít. Egyfelől a benne szereplő írások eddigi feltáratlansága, másfelől a kötet végén, a mellékletekben elhelyezett és Szentkuthy saját előadásaihoz készített jegyzetek facsimiléinek bemutatása miatt.

A számtalan önéletrajzi elemet „kikotyogó”, szubjektív írások nemcsak a „Fityó-jelenséget”, azaz Szent-

kuthy tanári rátermettségét hivatottak kiválóan bemutatni, hanem azt az elmélyült tudós alkatú szerzőt is, aki minden munkája előtt alapos kutatásokat végzett a feldolgozandó témában. E két elemtől lesznek írásai és előadásai a tudományos mélység ellenére is könnyedek és élvezetesek olyanok számára is, akik nem járatosak az adott témában. Sosem laposodik akadémikussá. Nála a legspecifikusabb módon leszűkített terület kibontása is olyan széles távlatokat nyit meg, amely mint valami hatalmas irodalomtörténeti és művészettörténeti katalógus bontakozik ki a szemünk előtt. Mint valami irodalmi barokk, a formák, a képek, érzéki és értelmi különségek halmozódnak szövegeiben. Szentkuthy szavaihoz kell folyamodnom, hogy ennek pontos lényegét megértsék azok is, akik még csak fontolgatják ennek a különleges szellemi enciklopédiának a fellapozását. „Kéjvágy és aszkézis, alázat és gőg, brutalitás és pityergés, szentszegénység és Eszkoriál-barokk, stb. az a bizonyos »isteni is vagy és manó«, varangy és sze-

